

Indonesië in 2007 en wat eigenlijk de bedoeling was

TOM VAN DER GEUGTEN

'De koloniale relatie tussen Nederland(ers) en Nederlands-Indië' is het een na laatste centraal examenonderwerp, waarvan de stof door een commissie onder verantwoordelijkheid van het VGN-bestuur is omschreven. Als de invoering van het nieuwe examenprogramma havo en vwo in 2007, waarbij het CE zal gaan over oriëntatiekennis doorgaat, zal er geen stof-omschrijvingscommissie (SOC) meer zijn.

Om een brug te slaan tussen het oude en nieuwe examenprogramma havo en vwo kregen de stofomschrijvers de opdracht het onderwerp 'Nederland en Indonesië' uit 2001 te herzien, 'passend in het subdomein Contacten tussen westerse en niet-westerse samenlevingen' en 'in het licht van de opvattingen van de commissie-De Rooy', ofwel de Commissie Historische en Maatschappelijke Vorming (CHMV).

Vakdidacticus Tom van der Geugten geeft zijn mening over de manier waarop de stofomschrijvingscommissie haar opdracht heeft uitgevoerd.

Oud subdomein en nieuw licht

Bij de invoering van de tweede fase in 1998 kregen havo en vwo een nieuw examenprogramma met een aantal verplichte inhoudelijke (sub)domeinen, die evenwichtig waren gespreid over de diverse historische dimensies, zoals politiek-institutionele, sociaal-economische en cultureel-mentale geschiedenis. Het idee van verplichte, maar evenwichtig gespreide (sub)domeinen werd in 2001 in beperkte mate overgenomen in het advies van de CHMV. In plaats van het oude havo/vwo-subdomein 'Contacten tussen westerse en niet-westerse samenlevingen' en het oude havo-subdomein 'Migratie en culturele beïnvloeding' kwam de CMHV met de thematiek 'Westerse en niet-westerse culturen'.

Het oude subdomein 'Contacten tussen westerse en niet-westerse samenlevingen' nodigde uit tot een evenwichtige behandeling van politieke, economische, culturele en sociale aspecten van thema's, zoals is terug te vinden in de stofomschrijving van het CE-onderwerp uit 2001 (Nederland-Indonesië).

De CMHV stelde voor dat deze diachronische thematieken – die uitsluitend in het schoolexamen (SE) getoetst zouden

moeten worden – door scholen (of methodes) nader worden omschreven in specifieke thema's, waarbij als exameneis werd gesteld dat leerlingen op grond van situaties in de verschillende tijdvakken ontwikkelingen op langere termijn kunnen beschrijven en daarbij gebruik kunnen maken van domein A (historisch besef). Dat wil zeggen: leerlingen moeten het tientijdvakkenkader kennen en kunnen gebruiken als referentiekader (eindterm 2).

Wat betreft de diachronische thematieken heeft de minister – in verband met de gewenste vrijheid van onderwijs-inrichting – het voorstel van de CMHV slechts ten dele overgenomen in het nieuwe examenprogramma 2007. Voor het SE wordt alleen het thema 'Geschiedenis van de rechtsstaat en van de parlementaire democratie' verplicht. Voor de overige SE-thema's krijgt de school grote vrijheid.

Dat doet echter niets af aan wat verstaan moet worden onder 'in het licht van de opvattingen van de commissie-De Rooy', zoals gesteld in de opdracht aan de SOC 2007. De CMHV bepleitte een themakeuze, waarbij leerlingen verbanden kunnen leggen tussen aspecten van het thema en het algemeen historisch patroon, zoals dat is geordend in de tien tijdvakken en 49 kenmerkende aspecten. Leerlingen moeten vaststellen of specifieke situaties daarvan een voorbeeld waren of een uitzondering, bijvoorbeeld met de vraag: was de oprichting van de ARP een voorbeeld van een emancipatiebeweging en van confessionalisme in de tijd van burgers en stoommachines? Of: was de VOC een voorbeeld van handelskapitalisme in de tijd van regenten en vorsten?

En Gerrit van Beuningen

De SOC 2007 schrijft in haar inleiding dat de invloed van het rapport van de CMHV heeft geleid tot een op Nederland georiënteerde chronologische aanpak van het thema, maar maakt daarmee duidelijk dat ze de bedoeling van de CMHV-aanpak niet goed heeft begrepen.

Zo schreef de CMHV: 'Het tijdvakkenkader is onmiskenbaar geënt op de Europese, de westerse geschiedenis. (...) Wie de geschiedenis van een voor hem onbekend land of onbekende cultuur bestudeert, zal daarbij in eerste instantie altijd gebruik moeten maken van de bij hem reeds aanwezige bekende categorieën: hoe was het in Japan ten tijde van de Europese Middeleeuwen? Is dit verschijnsel in deze cultuur vergelijkbaar met het Europese feodalisme? De beperkte bruikbaarheid van bestaande kaders komt daarbij vanzelfsprekend aan de orde.' (CMHV-rapport p. 21).

Welke kansen heeft de soc zoal gemist? Een voorbeeld. In de stofomschrijving 2001 stond: 'De eerste Nederlandse expeditie werd ondernomen door Cornelis de Houtman en Pieter Dirksz. de Keyser. Deze expeditie vertrok in april 1595 en bereikte Bantam veertien maanden later.' In de stofomschrijving 2007 maakte de soc hiervan: 'De eerste Nederlandse expeditie werd ondernomen door Cornelis de Houtman, Pieter Dirksz. de Keyser en Gerrit van Beuningen. Deze expeditie vertrok in april 1595 en bereikte Bantam veertien maanden later.'

Het is veelzeggend dat de soc gekozen heeft voor toevoeging van de naam van Van Beuningen en niet voor het vermelden van het feit dat Bantam een havenstad was – in die tijd een van de drukste in Zuidoost-Azië – wat de vraag oproept of daar op Java ook een stedelijk-agrarische samenleving was. De soc 2007 beschrijft hier de Nederlands-Indonesische geschiedenis als een blanke mannenactiviteit tegen een passief bruin decor.

De soc kondigt in haar inleiding aan dat alle hoofdstukken in de stofomschrijving worden voorafgegaan door een zeer korte aanduiding van oriëntatiekennis over de verschillende periodes. 'Deze oriëntatiekennis is beschreven aan de hand van de voor dit thema relevante kenmerken- de eigenschappen die in het rapport-De Rooy per tijdvak zijn genoemd. De inhoud van het thema kan dan ook met leerlingen worden besproken tegen de achtergrond van de algemene ontwikkelingen die in een bepaalde periode een rol spelen.'

Van deze aankondiging maakt de soc echter weinig waar. Bij de periode 1500-1800 noemt men wel het begin van de Europese expansie, de Renaissance, de Reformatie, de Opstand, maar niet de wereldwijde handelscontacten, handelskapitalisme en het begin van een wereldeconomie (in de zeventiende eeuw) noch de uitbouw van de Europese overheersing (in de achttiende eeuw). Bij de periode 1870-1900 noemt de soc wel het modern imperialisme, maar legt daarbij geen expliciet verband met de industrialisatie, zoals in het kenmerkend aspect van het CMHV-rapport.

Bij de periode 1900-1949 wordt het nationalisme genoemd, maar niet het meer omvattende kenmerkend aspect 'vormen van verzet tegen het West-Europese imperialisme'. Historisch weinig verantwoord overigens is daarbij de bewering van de soc: 'Het (nationalisme) werd onderdrukt door de koloniale mogendheden'. Dat lag heel wat genuanceerder, zoals kenners weten.

Samenvattend constateer ik dat de soc 2007 er niet goed in is geslaagd om leerstof te omschrijven 'in het licht van de opvattingen van de CMHV'. Noch naar de letter, noch naar de geest.

Zo weinig mogelijk opgelegde verbanden en verklaringen

In hoeverre is de stofomschrijving een uitwerking van het subdomein Contacten tussen westerse en 'niet-westerse' samenlevingen?

Subdomein 'Contacten tussen westerse en 'niet-westerse' samenlevingen examenprogramma havo en vwo 1998

De kandidaat kan uitleggen hoe westerse en 'niet-westerse' samenlevingen elkaar voor en tijdens de Europese expansie, en in de post-koloniale periode hebben beïnvloed. Hij kan aan de hand van een nader afgebakend thema:

- vormen van beïnvloeding beschrijven en de betekenis voor betrokkenen aangeven;
- verklaren welke invloed verschillende belangen en waarden op de verhoudingen tussen betrokkenen hebben uitgeoefend;
- verschillen in beeldvorming over en weer herkennen en verklaren;
- historische voorbeelden geven van de wijze waarop voormalige koloniën en koloniale mogendheden uit het verleden verwerkten, en mogelijke verschillen tussen beide verklaren.

Eindterm 21 uit het rapport van de commissie-De Rooy (CMHV)

De kandidaat kan in het kader van de thematiek 'Westerse en niet-westerse culturen':

- aan de hand van een nader omschreven thema met gebruikmaking van de eindtermen uit domein A een beargumenteerd antwoord geven op vragen die betrekking hebben op de wijze waarop Europese en niet-Europese culturen met elkaar in aanraking zijn gekomen en op de gevolgen die deze confrontatie heeft gehad.
- in dat verband de volgende vragen toepassen op situaties in de wereld waarbij sprake was van contact tussen een westerse en een niet-westerse cultuur vanaf de tijd van ontdekkers en hervormers tot en met de tijd van televisie en computer:
Welke motieven speelden een rol bij het contact zoeken met andere streken of het zich onthouden van dergelijk contact?
In hoeverre en in welke vorm speelde directe politieke overheersing een rol en ging deze gepaard met toepassing van geweld en oorlogvoering?
Vond er culturele beïnvloeding plaats en zo ja op welke wijze en met welke gevolgen?
Speelde migratie een rol en zo ja op welke wijze en met welke gevolgen?
Was er sprake van verzet en/of opstand tegen de gevolgen van de interculturele ontmoeting?
- op grond van situaties in verschillende tijdvakken ontwikkelingen op langere termijn beschrijven en daarbij veranderingen en continuïteit onderscheiden.

Koningin Juliana kijkt toe terwijl minister-president Drees zijn handtekening zet. Op 27 december 1949 droeg Nederland de soevereiniteit over en erkende de staat Indonesië. De regering legde zich neer bij de feiten.

Wat betreft 'vormen van beïnvloeding', 'de betekenis voor betrokkenen' en de invloed van 'verschillende belangen en waarden op de verhoudingen tussen betrokkenen' verwijst ik naar het artikel van Mieke de Vos over de eenzijdige benadering van de soc.

Wat betreft de 'verschillen in beeldvorming over en weer' stelt de soc dat zij heeft gepoogd zo weinig mogelijk opgelegde verbanden en verklaringen in de stofomschrijving op te nemen.

Deze poging heeft niet kunnen voorkomen dat de soc regelmatig haar subjectieve interpretatie van de historische feiten impliciet en expliciet als leerstof oplegt. Over het optreden van gouverneur-generaal Van der Capellen schrijft ze bijvoorbeeld: 'Ondanks zijn goede bedoelingen lukte het hem niet de financiën in de kolonie in orde te krijgen. De onrust onder de vorsten en de bevolking op Java leidde tot een grootschalige opstand in midden-Java: de Java-oorlog' (cursivering: TvdG).

Waarom spreekt de SOC hier wel die goedkeuring uit over Van der Capelle, maar legt ze geen verband tussen de inhoud van de eerste en tweede zin?

Ricklefs schreef bijvoorbeeld: 'He (Van der Capellen) ordered that such leases should be abolished. (...) This was the final step in pushing many aristocrats towards rebellion' (Ricklefs, p. 111).

Nog een voorbeeld. Schijnbaar evenwichtig schrijft de soc over de Nederlandse 'harmonieuze' geromantiseerde beeldvorming over tempo doeloe, en het feit dat in romans ook de keerzijden hiervan bleken, maar nergens wordt expliciet aandacht besteed aan de beeldvorming van Indonesiërs.

Wat betreft 'historische voorbeelden van de wijze waarop voormalige koloniën en koloniale mogendheden het verleden verwerkten, en mogelijke verschillen tussen beide verklaren' is het interessant dat de soc als feit stelt:

'Op 27 december 1949 werd Indonesië formeel een onafhankelijke staat.' Onvermeld blijft dat Indonesiërs 17 augustus 1945 altijd als formeel ontstaansmoment van hun staat hebben beschouwd, en de soevereiniteitsoverdracht als niet meer dan een 'mijlpaal'.

Dat de Nederlandse regering zich op 15 augustus 2005 officieel heeft geconformeerd aan de Indonesische opvatting over 17 augustus 1945 laat zien hoe het met interpretaties kan gaan en hoe subjectief de opgelegde beeldvorming van de soc is.

Samenvattend constateer ik dat de stofomschrijving 2007 nauwelijks gezien kan worden als uitwerking van het subdomein 'Contacten tussen westerse en niet-westerse samenlevingen'. Noch naar de letter, noch naar de geest.

Breder, veelzijdiger en genuanceerder

Bij de samenstelling van de soc 2007 is in afwijking van het gebruik besloten – ik veronderstel door het verantwoordelijk VGN-bestuur – om geen didacticus in de commissie op te nemen. Feit is nu dat docenten én leerlingen weer eens met de gebakken pisang zitten – net als in 2001 en 2002 – en dat leerlingen door deze zure manga moeten heen bijten om bij het CE in 2007 en 2008 een goed cijfer te halen.

Beste docenten, ik wens u veel sterkte bij de behandeling van dit examenonderwerp in 2007 en 2008. In dit artikel heb ik geprobeerd uit te leggen wat eigenlijk de bedoeling was. Ik hoop dat bijgaande twee kaders u inspireren en motiveren om over de Nederlands-Indonesische geschiedenis breder, veelzijdiger en genuanceerder les te geven, bijvoorbeeld met wat er in *Kleio* en op nascholingsdagen in 2000 is, en in 2006 nog zal worden gepubliceerd.

Literatuur

- Tom van der Geugten e.a., Indië-special, *Kleio* jg 41 nr 8 (2000).
 Tom van der Geugten, 'Indië of Indonesië? What's in a name!', in: *Kleio* jg 42 nr 1 (2001).
 Tom van der Geugten, 'Het gladdere ijs van Tempo doeloe', in *Kleio* jg 42 nr 6 (2001).
 Tom van der Geugten, *Nederlanders en Molukkers 1605-2005: een eeuwig verbond? Lesbrief voor de bovenbouw havo en vwo* (Utrecht, 2005, www.lsem.nl; zie de bespreking in *Kleio* jg 46 nr 3).
 M.C. Ricklefs, *A History of Modern Indonesia*, Londen 1981.
 Mariëtte van Selm, 'Daar werd iets groots verricht...? Een analyse van de stofomschrijving 'Nederland en Indonesië: vier eeuwen contact en beïnvloeding'', in: *Transparant*, jg. 11 nr 4 (2000).
 Jeroen Touwen, 'Over beïnvloeding, overzichtskennis en vooringenomenheid', in: *Transparant*, jg. 11 nr 4 (2000).
Verleden, heden en toekomst, rapport van de Commissie Historische en Maatschappelijke Vorming, 2001.